

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 631.362(497.4 Stražišče pri Kranju):929 Benedik F."1934/1937"

Prejeto: 7. 12. 2005

Trgovska korespondenca sitarskega podjetja Benedik iz Stražišča pri Kranju

POLONA ROBLEK

prof. zgodovine in diplomirana etnologinja, arhivistka
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana
el. pošta: polona.roblek@zal-lj.si

IZVLEČEK

Sitarstvo je stara, danes pozabljena obrt za izdelavo sit iz konjske žime. Temeljala je na sodelovanju dveh ključnih oseb, sitarju – delavcu, ki je tkal sita, in založniku – trgovcu, ki je sitarja oskrboval z žimo in nato trgoval z narejenimi izdelki. V vasi Stražišče pri Kranju, ki je imela pomembno mesto v sitarski dejavnosti znotraj avstro-ogrske države in slovela tudi v širšem evropskem prostoru, je delovalo tudi manjše sitarsko podjetje "Val. Benedik". Ohranjena trgovska korespondenca v nemškem, francoskem, srbohrvaškem, italijanskem in slovenskem jeziku iz let 1934–1937 zadnjega lastnika podjetja Franca Benedika govori predvsem o nakupih surovine na Dunaju in Hamburgu ter presenetljivo širokem območju prodaje sit – od ukrajinskih do španskih dežel v Evropi ter francosko govorečih severnoafriških dežel.

KLJUČNE BESEDE: *sitarstvo, žima, trgovina, Benedik, Stražišče pri Kranju*

ABSTRACT

COMMERCIAL CORRESPONDENCE OF THE SIEVE MAKER'S COMPANY BENEDIK FROM STRAŽIŠČE NEAR KRANJ

Sieve maker's trade has been an old, today mostly forgotten craft for manufacture of sieves from horsehair. It used to be based on the cooperation of two key persons, a sieve maker – the worker who was weaving the sieves, and a supplier – the tradesman, who supplied the siever with horsehair and traded the finished products afterwards. In the village of Stražišče near Kranj, which played an important role in the siever's trade inside the Austrian-Hungarian Monarchy and was famous throughout the wider European region, a small siever's company "Val. Benedik" was active too. The well-preserved commercial correspondence of the last owner of the company Franc Benedik, in German, French, Serbo-Croatian, Italian and Slovenian languages dating back to the years 1934-1937 is mostly the record of the purchase of the raw materials in Vienna and Hamburg, and of the surprisingly vast territory, where the sieves were sold – from the Ukrainian to the Spanish provinces in Europe, as well as all the way to the Francophone northern African countries.

KEY WORDS: *sieve maker's trade, horsehair, trading, Benedik, Stražišče near Kranj*

Ustanovitev podjetja

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enoti v Škofji Loki, hranimo gradivo sitarskega podjetja Valentina Benedika iz Stražišča pri Kranju. Po eni strani čudno, ker bi arhiv sodil v enoto za Gorenjsko Kranj, po drugi pa ni, saj je bilo naselje Stražišče s krajema Zgornje in Srednje Bitnje leta 1002 upravno priključeno škofiji v Freisingu in je s tem postalo del zaokroženega loškega gospodstva, ki je ohranilo upravno in sodno oblast v Stražišču nekako do srede 19. stoletja.¹ Poleg tega je bila sitarska dejavnost od 16. stoletja pomemben sestavni del gospodarstva loškega gospodstva.² Arhivsko gradivo je prišlo v loški arhiv z nakupom od gospoda Edvina Rutarja s Sitarske poti 8 iz Kranja leta 1964 skupaj s še nekaterimi muzejskimi predmeti, ki jih danes hrani Loški muzej.

Za lažje razumevanje ohranjenih arhivskih virov bo potrebna najprej kratka osvetlitev sitarske obrti. Sitarstvo je bila obrt, ki je izdelovala sita iz konjske žime.³ Na Slovenskem se je razvilo – v vaseh Sorškega polja, to je med Škofjo Loko in Kranjem, in sicer po virih sodeč že v 16. stoletju, ko je nastal prvi trgovsko-platnarski sitarski ceh v Kranju (1599). Obrt je bila v Valvasorjevih časih omenjena v vaseh Bitnje, Pevno in Stražišče, v 18. stoletju v Bitnjah in Stražišču, prav tako v 19. stoletju, ko so na podlagi dediščine založniških podjetij prejšnjega stoletja nastala nova sitarska podjetja Globočnik, Bajželj in Benedik v Stražišču. Organizacija teh je temeljila na založniški obliki proizvodnje vse do zatona sitarstva sredi 20. stoletja, ko so žimnata sita izpodrinila cenejša, industrijsko izdelana žičnata in najlonska sita. Lastniki sitarskih podjetij so bili v prvi vrsti trgovci; svojim delavcem – sitarjem so zagotavljali material, od njih pa prevzemali izdelke. Sitarji so delali na svojih domovih, z založnikom jih je vezalo le pogodbeno razmerje. Bili so iz najnižjih družbenih plasti, po navadi iz kajžarskih in gostaških vrst. Živeli so v skromnih socialnih razmerah, saj so tisti mali zaslužek pogosto pustili pri svojih založnikih, ki so imeli ob žimarski dejavnosti še trgovino z živili ali gostilno, včasih oboje.⁴ Eno

takšnih je bilo sitarsko podjetje Valentina Benedika iz Stražišča pri Kranju. Pod njegovo streho sta delovali še gostilna in trgovina z mešanim blagom. Trgovska korespondenca Franceta Benedika in računi za blago, ki se nanašajo zlasti na trgovino z vinom in kavnimi izdelki, kažejo na delovanje zadnjih dveh dejavnosti od 20. let 20. stoletja naprej. Po podatkih Zbornice za trgovino, obrt in industrijo je bilo to obdobje največjega povečanja števila trgovinskih in drugih obrtnih obratov, po letu 1932 pa je Zbornica zaznala zmanjšanje števila novih obratov in splošno nižjo kupno moč kmetov in delavcev.⁵ Menda so morali tudi Benedikovi sitarji kupovati potrebščine za oskrbo svoje družine v njegovi trgovini, večkrat "na puf". Dolgove so zabeležili z zarezo na vratnih podbojih in jih pri tedenski plači potem odšteli.⁶

Za sitarstvo je zanimiva dobra polovica gradiva arhivskega fonda. V celoti obsega pet arhivskih škatel. Podjetje "Val. Benedik za izdelavo in trgovino s siti" je bilo po podatkih trgovskega registra cesarsko-kraljevega deželnega kot trgovskega sodišča v Ljubljani ustanovljeno 30. junija 1898. leta. Sodilo je med podjetja posameznih fizičnih oseb (posamezna tvrdka) – v teh je bil lastnik tisti, ki je ustanovil podjetje, sklepal pogodbe in bil edini upravičenec oz. zavezanec v vseh zadevah podjetja.⁷ Sedež podjetja, katerega lastnik je bil gospod Valentin Benedik (1843–1925), je bil v Stražišču pri Kranju številka 105. V ta register je bil 6. novembra 1926 pripisan novi lastnik podjetja, Franc Benedik (1885–1942),⁸ sin Valentina Benedika, po poklicu trgovec. Dotedanji lastnik Valentin Benedik je bil izbrisan zaradi smrti.⁹ Pri vodenju in delu podjetja sta Francu pomagala tudi žena Pavla in brat Ivan.¹⁰ Franc Benedik je bil 19. aprila 1942 ustreljen v taborišču, domnevno v Mauthausenu.¹¹ Dokumenti, ki bi dokazovali zaprtje sitarskega podjetja ali trgovine, niso znani. Edina preživela

281–283; Matevž Oman, Žimopreja in sitarstvo, *isti zbornik*, str. 284–291.

5 Nina Zupančič Pušavec, *Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem od 1918 do 1941*, Ljubljana 2003, str. 16, 17.

6 Zgodovinski krožek OŠ Staneta Žagarja Kranj, Sitarstvo v Stražišču, raziskovalna naloga, Kranj 1999, str. 10.

7 Nina Zupančič Pušavec, *Oblike ...*, str. 55.

8 NŠAL, Maticne knjige, RMK župnije Kranj–Šmartin 1832–1870 in 1871–1890.

9 ZAL, LJU 88, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, t. e. 3, 4.

10 Matevž Oman, Žimopreja in sitarstvo, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ...*, str. 287.

11 Mija Mravljja, Vojna škoda v Stražišču 1945–1946, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ...*, str. 118.

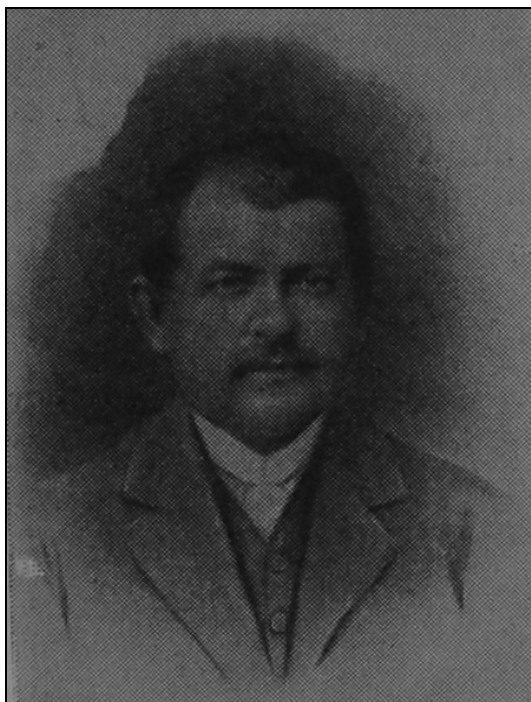
1 Janez Kopač, Stražišče skozi upravni razvoj, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str. 12.

2 Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospodstvo*, Škofja Loka 1973, str. 276.

3 *Enciklopedija Slovenije*, 11. knjiga, Ljubljana 1997, str. 89, geslo *sitarstvo*.

4 Povzeto po člankih: Marija Markelj, Jerneja Skaza, Sitarstvo in žimarstvo, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str.

od treh navedenih dejavnosti je Strašanom in Kranjčanom še danes dobro znana gostilna Benedik iz Stražišča.

Valentin Benedik (1843–1925), ustanovitelj sitarskega podjetja, in Franc Benedik okoli leta 1930 (1885–1942; ustreljen kot talec) (vir: K. Kobe-Arzenšek, Sitarstvo ..., str. 261)

Izdelovanje žimnatih sit v vseh stopnjah – od konjskega repa do končnega izdelka – pozna dve delovni fazi, pripravo žime in tkanje. Prva – pranje, sušenje, ravnanje, barvanje in končno razporejanje žime po barvi in velikosti – je potekala v podjetju, seveda pa je moral lastnik najprej priskrbeti žimo.¹² Ker žime na domačem tržišču ni bilo moč dobiti, so vso žimo kupovali v tujini. Nato je bilo tkanje sit prepuščeno sitarjem. Leta 1922 so za Valentina Benedika delali dvajset sitaric in štirje sitarji, to pa ga je v primerjavi s takrat delujočimi sitarskimi podjetji Bajželj in Matajc prav tako iz Stražišča, ki sta zaposlovali od sedemdeset do dvesto delavcev, uvrščalo med majhna podjetja.¹³ Poimensko ohranjene založniške knjižice iz arhivskega fonda navajajo, da so bili sitarji doma v vaseh Crngrob, Dorfarje, Šutna in Srednje Bitnje, v zadnjih letih tudi v vaseh Spodnje in Zgornje Bitnje, Stražišče ter Korkrica pri Kranju. Iz knjižic so vidni količina žime, ki jo je prejel vsak delavec, in datumi prejema. Prejeli so od 0,25 do 8 kg na sedem do deset dni oziroma do 11 kg žime enkrat na mesec. Ob prevzemu izdelkov je založnik sita ponovno stehal in sitarju pri izplačilu mezde odštel morebitni primanjkljaj žime in s tem preprečil prodajo sit tekmeču.¹⁴

Končno je bilo treba narejene izdelke še prodati. Z besedo sito je mišljeno sitarsko dno, stkano iz žime, brez oboda, nikakor pa ne lesena rešeta. Lesene obode za žimnata sita in obšivanje sit si je moral kupec naročiti drugje, je razlagal Franc Benedik v pismu povpraševalcu Serverju H. M. Šehoviću iz Kakanja v Bosni. Tako nam postane hitro jasno, zakaj je Benedik na slovenskem tržišču prodajal sita le v suhorobarske vasi Ribnica, Sodrāžica, Vinice, Kot, Dane, Jurjevica in Ravni Dol. Ribničani so z lesenim obodom dokončali izdelek v sito, uporabno za gospodinjstva, obrtne in industrijske obrate.

Osrednje mesto v arhivskem gradivu omenjenega podjetja predstavljajo spisi o splošnem poslovanju podjetja; med te sodijo davčne, finančne in sodne zadeve, članstvo v številnih gospodarskih združenjih, računsko in druge pomožne trgovske knjige ter trgovska korespondenca. Kot dopolnitev k že objavljenim člankom se zdi za osvetlitev zgodovine sitarstva posebno zanimiva sitarska trgovska korespondenca ali trgovski dopisi. Korespon-

¹² Katarina Kobe-Arzenšek, *Sitarstvo na Gorenjskem*, Zgodovinski oris, Ljubljana 1967, str. 9–10, 16.

¹³ Matevž Oman, Žimopreja in sitarstvo, v: *Stražišče pa Strašan*, Zbornik ..., str. 284–291.

¹⁴ Prav tam, str. 287.

denca, ki je nastajala v Stražišču ter različnih krajih Evrope in severne Afrike, pritegne bralčevo pozornost tako po videzu kot vsebini. Razkriva presenetljivo široko področje delovanja trgovske mreže oziroma trgovskega razpečevanja sit podjetja Valentina Benedika. Spisi so ohranjeni le v fragmentih, zato ne moremo slediti celotnemu poteku poslov z določenim trgovcem od navezave do prekinitve poslovnih stikov. Kljub temu je iz posameznih prejetih ali kopij odposlanih dopisov mogoče razbrati kaj je bilo predmet trgovanja, ponudbe s ceno žime ali sit, razne popuste, načine prevzema blaga in finančno poslovanje. Dopisi sestojijo torej iz povpraševanj, ponudb, cenikov, konkretnih naročil, opominov za neplačane storitve in faktur, tj. spremnih dopisov ob dolžnih zneskih za kupljeno blago ali naročeno storitev.

Korespondenca sega večinoma v čas med letoma 1934 in 1937, to je bilo zadnje obdobje delovanja podjetja, ko ga je vodil Franc Benedik. Vsi dokumenti so naslovljeni na ime podjetja *Valentin Benedik, tovarna žimnatih sit, Stražišče pri Kranju* ali odposlani s kratico *V. B.*

Nakup žime

Trgovsko korespondenco vsebinsko lahko razdelimo na manjši del dopisov o nakupu žime in večji del dopisov o prodaji sit – to je bilo glede na ohranjene vire najtežavnejše opravilo pri celotnem poslovanju podjetja. Glavni vir konjske žime za evropske dežele je bila Sibirija, vendar se v korespondenci Heinricha Mayerja pojavlja kot dežela izvora tudi Argentina. Iz leta 1935 se je namreč

<p>HEINRICH MAYER FASERSTOFFE, BORSTEN ROSSHAARE</p> <p>Osterr. Postsparkassenkonto Nr. 114.142 Unger. Postsparkassenkonto Nr. 54.969 Czech. Postsparkassenkonto Nr. 77.182 Bankkonti: Mercurbank, Wien Nr. 37.409 Mercurbank, Budapest</p> <p>Drahtanschrift: Borstmayer Wien Fernruf U.15-5-92 nach 18 Uhr B.49-9-76</p> <p>Codes: { A. B. C. Code, 6th Edition Rudolf Mosse Code Rudolf Mosse - Code Suppl.</p>	<p>Wien, den 14. September 1937..... III. Untere Weißgärberstraße 19</p> <p>Itl. Pa.</p> <p>Valentin B E N E D I K</p> <p><u>Stražišče pri Kranju</u> (Jugoslavien)</p>
---	---

In Beantwortung Ihres gefl. Schreibens vom 11.ds.M. teile ich Ihnen mit, dass ich Ihnen zirka 6 bis 700 Kg. schwarze, grau und hellgraue sowie weisse Rosshaare zur Verfügung stellen könnte.

Die Längen sind zwischen 57 bis 70 + 80 c/m und der Preis ist

Sch. 14.-	für schwarz und grau
Sch. 15.-	für hellgrau
Sch. 18.-	für weisse, Länge v.40-66c/m

Die Preise verstehen sich ab Wien, gegen Kassa mit 3% Skonto.

Es wäre in Ihrem Interesse am Besten wenn Sie persönlich nach Wien kommen wollten und wäre es in diesem Falle wünschenswert mich von Ihrem Besuche frdl. zu verständigen damit ich es mir rechtzeitig einteilen kann um in Wien zu sein.

Ihren gesch. Nachrichten sehe ich mit Interesse entgegen und zeichne

hochachtungsvoll.

ohranil certifikat veterinarskega urada z Dunaja o izvoru blaga, ki potrjuje neoporečnost uvožene argentinske žime za Valentina Benedika kljub takrat razširjeni epidemiji goveje kuge. Za preprodajo ruske žime so v Evropi skrbeli trgovci iz dveh velikih središč, v katerih je kupoval tudi Benedik: Dunaj in Hamburg. Navezava poslovnih stikov s tujimi partnerji je potekala ob pomoči trgovskega obveščevalnega zavoda R. G. Dun & Company iz Zagreba. Benedik ga je kritiziral zaradi slabih, a dragih uslug. Vsa korespondenca o nakupih je bila v nemškem jeziku z izjemo nekaj pisem Vladislava Mendelzona iz Subotice, ki je bila v srbohrvaškem jeziku. Tudi Mendelson je žimo dobival v Hamburgu. Dunajski preprodajalci žime so bili: *Heinrich Mayer*, pripravljalec vlaken, ščetin in žime, *Herman Deligdišch*, pripravljalec žime za izdelovanje krtač in čopičev, in grosist *Morer & Mann*, ki je prodajal žimo, ščetine in vlakna.

Najobsežnejša je korespondenca s podjetjem Heinricha Mayerja, III. Untere Weißgarberstraße 19, Dunaj. Kot primer si oglejmo njegovo ponudbo žime z dne 14. septembra 1937.

Na zalogi je imel 600 do 700 kg črne, sive, svetlo sive in bele žime v dolžini od 57 do 80 centimetrov. Najcenejše so bile črna ali siva (14 avstrijskih šilingov¹⁵ /kilogram) ter svetlo siva (15 šilingov), najdražja pa bela (18 šilingov). Cena je veljala na Dunaju, ob plačilu z gotovino je veljal 3-odstotni popust. Na koncu je Mayer svetoval, da bi bilo za Benedika najbolje, če bi se zaradi omenjene izjemne ponudbe osebno oglašil na Dunaju. V tem primeru bi bilo zaželeno, ko bi ga pred obiskom obvestil, da bi si določil termin za srečanje. Za hitra sporočila so trgovci uporabljali poštne telegrame, za kratka sporočila pa dopisnice s tiskanim naslovi ali štampiljkami stalnih korespondentov.

Dva trgovca sta bila iz pristaniškega mesta Hamburg, *Alphonse Hagedorn*, ki je imel podjetje z volno in žimo, ter podjetje *Leona Levyja*, s katerim je Benedik veliko posloval. Na nekaterih Levyjevih fakturah je pripisil "izvor Kitajska". To je bilo gotovo novost v dotedanjem slovenskem trgovanju z žimo.

Benedik se je najbolj zanimal za prvovrstno surovo sibirsko dolgo žimo, imenovano tudi konjski repi, dolgo od 60 do 90 cm. Na trgu je večkrat ni

bilo dobiti. To dokazujejo Mayerjevi stavki o razprodanih zalogah v njegovih skladiščih na Madžarskem in Poljskem. Druga izbira je bila dvakrat česana konjska žima, po navadi krajša, dolga od 35 do 70 cm. Krajšo žimo so pridobivali iz konjske grive. Količina nakupljene žime je bila pogosto odvisna od najnižje možne cene. V povprečju je ena pošiljka znašala od 50 do več 100 kilogramov. Žimo so skladiščili in transportirali v balah. Surovina s severa je potovala do Kranja po železnici prek vstopne postaje na Jesenicah, tam so jo tudi carinili. Zaradi naraščajočih cen proizvodnje se je Benedik pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani zavzemal za brezcarinski uvoz žime. Naraščanje cen surovine je bilo opazno tudi v sami korespondenci; Benedik je Mayerju za surovo žimo leta 1935 odštél le 8,50 avstrijskega šilinga za kilogram, za česano pa 11,50 šilinga, v primerjavi z dvema letoma kasneje precej manj. Nekaj očiščene in spredene črne žime za blazine, povprečno po 10 kg, je Benedik prodajal v okviru prodaje na drobno naprej slovenskim kupcem: Klotildi Likar iz Ljubljane, Juliusu Fischerbachu iz Maribora in Ivanu Vidmarju iz Brežic. Za kilogram je zaračunal od 42 do 60 din, a je pri tem komaj kaj zaslužil.

Prodaja sit

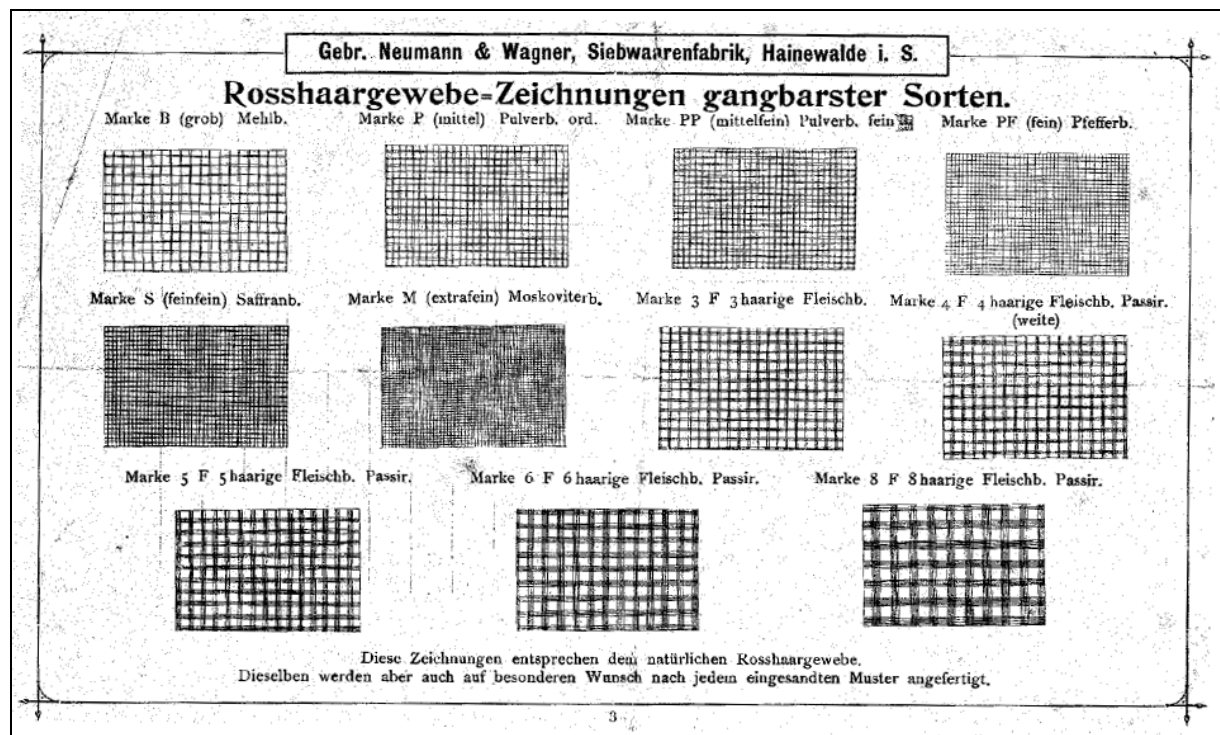
Podjetje Valentina Benedika je v svojih najboljših časih izdelovalo več kot 15 vrst sit za industrijske namene, npr. sita za poper ali "pfeferböden", pivska sita ali "bierböden" in sita za žafran ali "safranböden", v mlinarstvu sita za moko ali "mehlböden", ter celo za lekarne – sita za praške ali "pulverböden".¹⁶ V gospodinjskih so bila zlasti priljubljena barvna sita (färbig) in razna sita za pasiranje, npr. sadni pasirji ali "obstböden" in mesni pasirji ali "fleischböden". Poleg tega so sitarji izdelovali sita okrogle in kvadratne oblike, to pa je podvojilo število možnih sit. Vrste sit lepo prikazuje spodnji cenik z datumom 15. april 1918. Cenik je napisan na dopisu s tiskano glavo podjetja. Name njen je bil trgovanju z nemškimi in češkimi deželami. Proizvodnim cenam sit v avstrijskih kronah je bilo v izvoznih deželah treba prišteti 30 oziroma 50 odstotna pribitka.

¹⁵ 1 avstrijski šiling je bil vreden približno 5 din. Sklep je narejen na podlagi letne naročnine za časopis *Gottscheer Zeitung*, ki je znašala 30 din ali 6 avstrijskih šilingov (*Gottscheer Zeitung*, leto XXXIV, št. 1, z dne 1. januar 1937).

¹⁶ Slovenski izrazi za omenjena sita so nastali z dobesednim prevodom, ker uradne sitarske terminologije še nimamo; najbolj vprašljiva sta izraza "sita za žafran" in "pivska sita".

<p>STRASISCH bei Krainburg Oberkrain</p>		<p>Valentin Benedik Rosshaarsiebböden-Fabrik Strasisch (Krain)</p>										<p>Telegramm-Adresse: BENEDIK, STRASISCH</p>		
												<p>Zahler und Klingbe in Krainburg</p>		
<p>für Kleinforderungen zu Nr. 30% Aufschlag in Böhmen zu Nr. 50%</p>												<p>Satz 15. April für Spindelklein Böhmen</p>		
or. Bezugs	emv	54	50	47	44	40	38	36	33	30	27	24	30/60	27/60
Pefferböden	□	65.60	54.-	48.50	41.20	36.50		33.60	27.20	24.80			48.80	
	○	54.40	51.20	45.60	37.60	33.60		32.80	26.80	23.20	22.40		46.80	43.20
Mittelpulpen	□	59.20	52.-	45.20	38.80	34.40		32.-	28.20	23.60				
	○	49.60	46.-	39.60	33.20	30.40		28.20	25.60	22.80	22.40		47.80	37.20
Merböden	□	47.60	41.20	32.20	32.-	28.-		28.-	26.-	21.20				
	○	43.20	38.80	33.60	29.60	22.40		24.40	22.20	19.20	18.80	17.60	36.80	28.80
Moskowitz	□	97.20	89.20	79.20	70.-	60.20		50.20	44.80	38.80			75.20	65.20
Waffen	○	79.20	79.20	70.60	59.60	57.60								
Saffran	□	81.60	71.60	60.80	56.40	50.80			52.80	30.-				
schwarz	○	73.60	63.60	57.60	46.40	42.80		38.80	30.80	26.20			55.20	45.20
Saffran	□	83.60	75.60	69.60	58.40	54.80		46.80	36.80	31.60	20.-			
weiß	○	75.60	70.40	63.60	52.40	48.20		42.-	34.20	30.80	25.20		60.80	52.40
Pulver für	□	57.60	71.60	47.60	43.60	40.40		37.60	32.40	26.-	22.80		57.20	43.20
3/4 hoch	□	65.20	52.-	43.60	38.-	35.60		32.20	29.20	22.80	18.80		43.20	35.20
4 5/8 hoch	○	64.-	51.40	51.20	46.40	38.20	34.80	32.40	28.-	25.20	20.40	18.40		
8 h	○	24.-	14.80	16.40	17.20	13.20	11.20	37.20	34.-	28.40	22.40	20.-		
Altkleider	○		52.-	47.20	45.20	43.20		32.-	37.20	28.-	25.20			
Altkleider	○		69.60	59.20	55.20	51.20		44.-	40.-	35.20	32.-	30.-		
Kleider	□		21.20	24.40	25.60	28.-		34.20	30.80	28.-	26.-	24.-		
klein	□	42.60	40.60	32.60	32.20	32.20	29.20	27.20	24.60					
farbig	□	55.20	48.20	47.60	36.-	34.-	23.-	20.40	18.80					
schwarz	□	51.20	50.40	40.-	33	30.-	27.60	22.20	20.80					
Saffran farbig		57.60	50.80	22.20	33.60	29.60	28.-	26.-	22.20					
		2% Aufschlag bewilligt für den Frachtwert										2% Speditoren		

Primer cenika žimnatih sit (vir: SI ZAL, SKL 102/25)

Vzorec sit podjetja Neuman & Wagner (vir: SI ZAL, ŠKL 102/24)

Tabela 1:

cena za ducat:

sito/velikost ¹⁷	8"	9"	10"	11"	12"	12,5"	13"	14"	15"	16"	17"	18"	19"
svitle in ogrske dvanajstice				40	45	46,7	52	58					
pasirji v 4–5–6 žim	37	41	46	54.5	63		76	80	84	90	95	100	110
pasirji v 3 žime			42	50	59								

Tabela 2:

cena za pušelj:

sito/velikost	št. 1	št. 2.	št. 3.	št. 4.	št. 5.	št. 6.	št. 7.	št. 8.	št. 9.	št. 10.
17" navadne	16	21	23	24	25,50	27,50	29	28,50	40	–
17" la orange	–	26	28	30	31,50	35	–	32	–	–
15" la orange	–	24	28	29	31,50	35	36	–	–	40

Tabela 3:

količina	vrsta	velikost	oblika	cena	
25 ducatov	sita za prašek	54 cm	kvadrat	po 152 din	3.800
"	sita za poper	"	"	165	4.125
20 ducatov	"	47 cm	"	129	2.580
3 ducate	"	40 cm	"	90	270
30 ducatov	"	30 cm	krog	50	1.500
5 ducatov	sita za žafran	44 cm	"	121	605
					skupaj din: 12.880

¹⁷ Velikost je izražena v colah – " – dolžinska mera, približno 2,5 cm, avstrijska cola 2,63 cm, v: SSKJ, računalniška zbirka slovarjev.

Med posameznimi vrstami so bila sita različna še glede na gostoto tkanja (tri do osem žim ali 3–8 haarig), barvo (bela, črna, rdeča in oranžna ali rumena)¹⁸ in velikost (premer od 24 do 54 cm). Za lažjo predstavo si oglejmo običajne vzorce žimnatih sit nemškega podjetja Neuman & Wagner. V prvi vrsti so sito za moko (grob) ter srednje in fino sito za prašek, v drugi sito za poper, sito za žafran, moskovsko sito (posebno fino) in še pet iz različnega števila žim stkanih mesnih pasirjev.

Sita so navadno prodajali vezana v pušlje ali ducate, redkeje posamezne kose ali na kilogram. Tako imenovane pajtelne, ki so jih imeli mlinarji za sejanje moke, so prodajali v parih. Tabeli 1 in 2 prikazujeta cene (v dinarjih) in vrste sit, ki so bila leta 1935 najbolj prodajana.

Za lažjo predstavo si poglejmo cene časopisov¹⁹ in nekaterih osnovnih živil z ljubljanske tržnice ter jedi v eni izmed mestnih gostiln istega leta (1935):

izvod časopisa Slovenski narod ...	1 din
izvod časopisa Slovenec ...	2 din
eno jajce ...	50 par–1 din
piščanec (kg) ...	18 din
puran (kg) ...	10 din
telečje meso (kg) ...	10–12 din
svinjsko meso (kg) ...	8–12 din
zakuhana juha ...	1,5 din
ostale jedi po naročilu ...	2 din in dalje.

In kdo so bili kupci kranjskih žimantih sit? Sredi 30. let 20. stoletja je bilo vseh odjemalcev iz tujine, ki so pisali Benediku več kot enkrat, 16, nekaj kupcev je sodelovalo z njim samo enkrat. Bili so iz različnih evropskih mest od Ukrajine do Španije: Užhorod, Kobenhaven, Landau–Pfalz, Deutsch–Liebau, Haag, Pariz, Amiens, Dunaj, Milano, Neapelj, Barcelona. Iz severnoafriških francosko govorečih mest Alžir in Sfaks sta bila Eugene Verzilli in Hajd Taher & Hassen Keskes. Dobro kupčijo je Benedik sklepal s kupci iz krajev takratne skupne države Jugoslavije: Paraćin, Leskovac, Subotica, Skopje, Bitola in Kakanj. Največ je prodal (v vrednosti 12.880 din) po ohranjenih dokumentih sodeč 25. 10. 1935 podjetju gospoda Hitschlerja iz Landau–Pfalza pri Karlsruheju – 108 ducatov industrijskih sit v eni poštni pošiljki (tabela 3).

Novembra istega leta je podjetje dobilo podobno visoko naročilo (vredno 12.349 din) tovarne

Dansk Haarsigtefabrik. Nadaljnje dobro sodelovanje z dansko tovarno so preprečile težave z bančnim poslovanjem, tako da je pri izplačilu pošiljke moral posredovati celo generalni konzulat Kraljevine Jugoslavije v Kobenhavnu. Danci so se zaradi nevšečnosti pri plačevanju z valuto jugoslovanske države raje odločili za kupovanje na Poljskem, saj so sita zelo konkurirala slovenskim po ceni, ne pa po kakovosti, kot je bil prepričan Benedik. Benedik je na koncu pisma prosil konzulat za posredovanje države pri plačilnem prometu, saj bi izguba tako velikih naročil v teh slabih časih pomenila zmanjšanje proizvodnje sit in s tem odpuščanje delavcev. Očitno zaman.

Preostale fakture so imele znesek povprečno za 1.000 din.

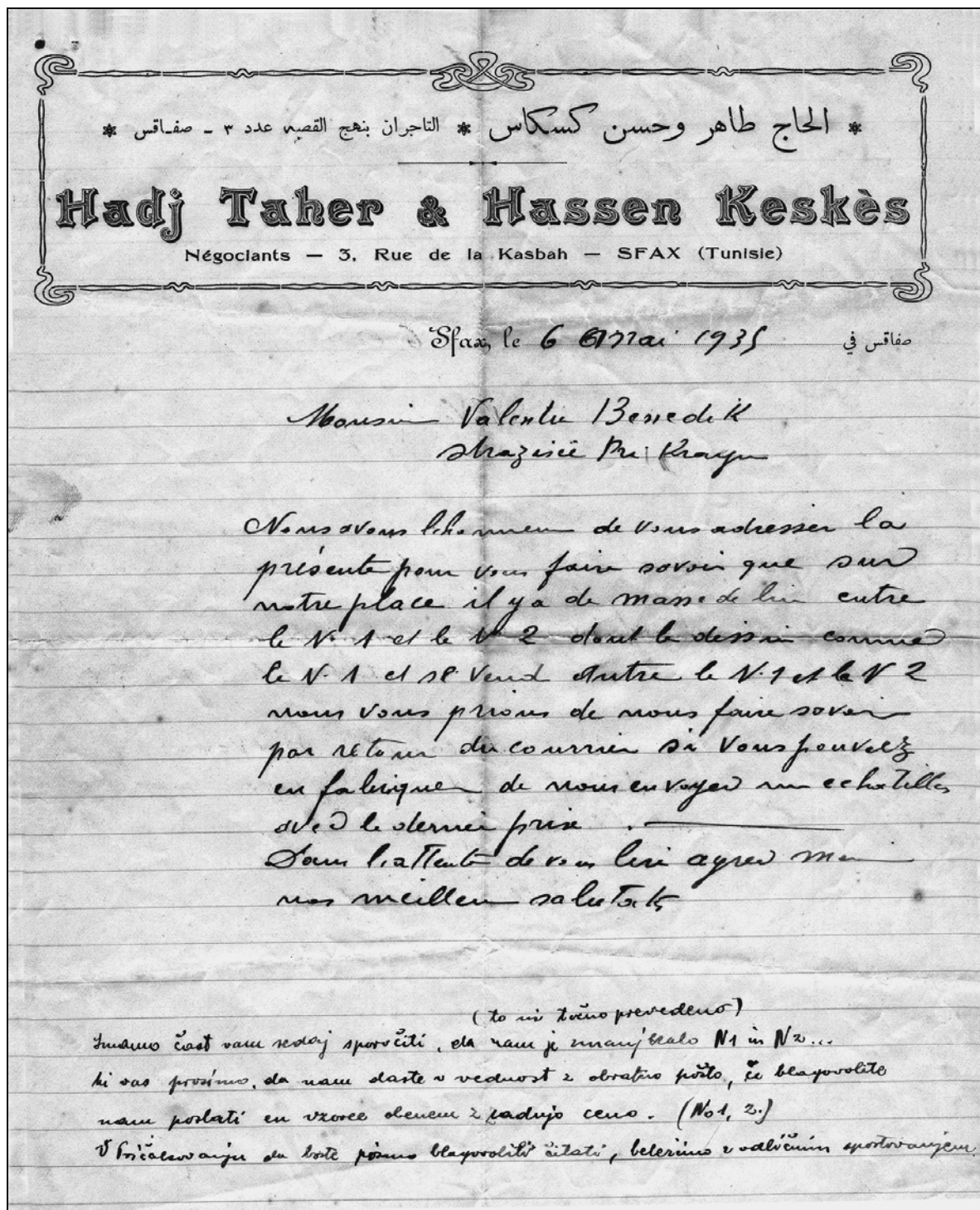
Za severnoevropski trg so bila značilna velika enkratna naročila, jugoslovansko tržišče pa lahko označimo kot trdnejše. Naročila so bila pogostejša, a manjša in trgovanje je trajalo več let. Gorenjsko podjetje je med vojnama največ tržilo v Srbiji. S Stojkovičem iz Paraćina v Srbiji v skupni vrednosti 8.601 din ter s podjetjem Vase Gičića in sinov iz Leskovca za 2.922 din. Sledi Bosna s Serverjem H. M. Šehovićem, ki je v dveh letih nakupil za 2.192 din blaga. Nekaj malega sit vrste orge in navadnih je prodal še v makedonski konec, Bitolo in Skopje.

Iz samih pisem lahko izvemo, da je Franc Benedik pridobil tudi nekatere kupce pri svojih konkurentih, npr. iz propadlega Centralnega prodajnega urada Sitarske in žimarske zadruga in preostalih sitarjev iz Stražišča. Taka sta bila na primer gospoda Riviera iz Barcelone in Eugenij Verzillij iz Alžira. Tako Benedik v pismu Rivierij razlaga, da je bil tudi sam delničar omenjene prodajne centrale, dokler leta 1934 njeno delovanje zaradi izgub ni bilo postavljeno na kocko.²⁰ Tako mu je dobro znan cenik Centrale, ki pa je od njegovega dokaj višji, zato sam ne more privoliti na 30-odstotni popust za plačilo z gotovino, kot ga je priznal omenjeni prodajni urad. Nasploh je barantanje za ceno sit pogosta vsebina trgovske korespondence. Nanje je Benedik gospodu Verzilliju odgovoril takole: *cene sem Vam kolikor mogoče znižal ter sem prepričan, da boste popolnoma zadovoljni, kakor tudi s kvaliteto, in mi boste v bodoče poslali vsa Vaša naročila ...* Benedik je imel navado za embalažo zaračunati 5 promil celotnega zneska računa ter priznati 10 odstotkov popusta pri takojšnjem plačilu z gotovino. Nemalokrat so nam-

¹⁸ Matko Oman, Od žime do sita, v: *Loški razgledi*, XI/1964, Škofja Loka 1964, str. 76.

¹⁹ *Slovenski narod*, leto LXVIII, št. 4, 5. januar 1935; *Slovenec*, leto LXII, št. 1, 1. januar 1935.

²⁰ Tako navaja tudi Katarina Kobe-Arzenšek v članku Sitarstvo med obema svetovnjima vojnama, v: *Kranjski zbornik* 1975, Kranj 1975, str. 262.

Dopis Hajd Taher-ja (vir: SI ZAL ŠKL 102/52)

reč plačila kupcev zaostala. Benedik je moral ukrepati preventivno s prošnjo, *naj dolžnik, takoj ko dobi blago, pošlje ček na domač naslov, saj mora on sam pri nakupu surovo žimo plačati vnaprej, takoj po prejemu fakture in ne šele po prejemu surovine.*

Izbira dveh estetsko in pripovedno zanimivih

dokumentov se nanaša zlasti na eksotičnost krajev, v katerih je bil sedež podjetja. Prvo med njimi je ilo podjetje Hajd Taher & Hassen Keskes iz Sfaksa v Tuniziji. Gre za običajen primer vljudnostnega dopisa ob plačilu čeka, kakršnih je v gradivu sicer veliko.

Dopis se v slovenščini glasi takole:²¹

Gospod Valentin Benedik

Stražišče pri Kranju

*V čast nam je, da Vam lahko v prilogi pošljemo ček na Pariz št. 11414 izplačljiv za poravnavo Vašega računa z dne 17. 8. 1935. V upanju, da boste ček prejeli, vas naj-
lepe pozdravljam.*

"podpis"

Benedik mu je odgovoril:

Vaš cenjeni dopis z dne 13. septembra, kakor tudi priložen ček na Pariz št. ... za Fsc ..., v poravnavo mojega računa z dne 17. avgusta sem prejel. Ostanek 14 pušlov Linz št. 1 in 52 pušlov Linz št. 2 Vam pošljem tekom tega meseca in se priporočam nadaljnjim cenjenim naročilom.

Prejmite izraz mojega spoštovanja.

V. B.

GEGRÜNDET 1897

Kunst- und Bauschlosserei, Drahtgewebe-Geflechte-Gitterzäune; Drahtmatratzen, Sieb-Blechwaren- und Sparherdfabrik

Ludwig Kozár
Užhorod

TELEFON 221. TELEGRAMME: KOZÁR UŽHOROD.

MEDAILLEN UND DIPLOMS: BUDAPEST 1904, KÖSCHE 1905, NAGYVÁRAD 1909, KISVÁRDA 1908, UŽHOROD 1927. POSTSCHECKKONTO PRAG 47602.

Fr.-

den 14. Februar 1936.-

Titl.-

Valentin Benedik,
Rosshaar - Siebböden-Erzeugung,
Stražišče

Betr. Anfrage auf Lieferung von Rosshaarsiebböden.

Hiemit ersuche ich Sie um billigste Preisanstellung auf Lieferung von

Rosshaarsiebböden.-

Ablieferung: bei jeweiligen eintretendem Bedarf auf Abruf.-

Bezahlung: die jeweilig fälligen Rechnungsbeträge werden im Rahmen des von meiner Bankverbindung der Slov. allgem. Kreditbank, Fil., Užhorod, bestätigtem Kampagne Programmes 1936, von der genannten Bank zur Überweisung gebracht. - Gleichzeitig wollen Sie mir Ihre Zahlungskonditionen bei Nachnahme-Sendungen und bei prompter Bezahlung gefl. bekanntgeben.-

Falls mir Ihr Angebot und die Qualität Ihrer Erzeugnisse befriedigen werden, bin ich geneigt meinen sämtlichen Bedarf bei Ihnen einzudecken.-

Ihre Preise wollen Sie mir nach Möglichkeit franko Užhorod, oder franko ösl. Grenze bereits verzollt aufgeben.-

Ihrer diesbezüglichen umgehenden Erledigung entgegengehend, zeichne ich

hochachtungsvoll:
Ludwig Kozár/Lajos
Lajos Kozár

Povpraševanje po žimnatih sitih ukrajinske tovarne Ludwig Kozár (vir: SI ZAL, ŠKL 102/40)

²¹ Za prevod se najlepše zahvaljujem Poloni Mlakar iz Arhiva Republike Slovenije.

Drugi dopis je nastal v skrajnem jugozahodnem delu Ukrajine na meji s Slovaško republiko, kjer je imela sedež tovarna umetnega kovaštva in strojnega ključavničarstva, dratenih mrež in prepletov, železnih ograj, sit, dratenih matic, pločevine in štedilnikov Ludwiga Kozarja. Tovarna povprašuje Valentina Benedika po najcenejši možni dobavi žimnatih sit. Obenem navaja svoje pogoje za nakup, kot so dobava sit na vsakokratni poziv, plačilo sprotnih računov prek slovaške splošne kreditne banke, podružnica Užhorod. Hkrati želi podatke o Benedikovih pogojih za plačilo pri povzetju pošiljk ob takojšnjem plačilu. Če bi bila ponudba in kakovost izdelkov zadovoljivi, bi lahko svoje celotne potrebe pokrivala pri Benediku. Cene bi bile po možnosti cene izdelkov, že ocarinjenih v Užhorodu ali na češki meji. Dokumenti o morebitni uresničitvi velikega posla se v gradivu niso ohranili.

Za konec predstavljam na kratko še slovensko korespondenco z rednejšimi odjemalci sit iz ribniške doline. Med korespondenco prevladujejo ceniški za sita in izstavljenе fakture. Pregled zadnjih po celotni nakupni vrednosti žimnatih sit med letoma 1935 in 1937 dá tak vrstni red kupcev:

Štefan Lovšin, Sajevec 12	9.051 din
Franc Šega, Sodražica 56	7.089 din
Matija in Alojz Šega, Janez Lovšin, Ravni dol	1.734 din
Ivo Kerže, Sodražica	1.390 din
Ivan Mihelič, Kot	744 din
	Skupaj: 20.008 din

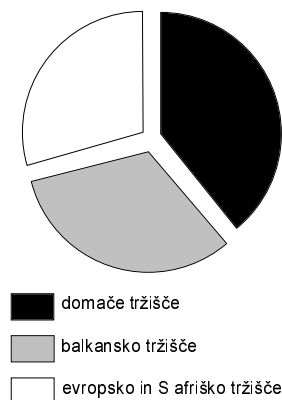
Eden izmed njih, trgovec Štefan Lovšin iz Sajevec pri Ribnici, je bil zadovoljen z barvo in ceno sit, ne pa z gostoto tkanja, saj so se zaradi nje pritoževali njegovi kupci. Ribničani so naročali predvsem pasirje, tkane v 6 žim, rujavke, svitle stopne, orgje in svitle šestice.

Zaključek

Glavnina celotne trgovske korespondence je iz let 1934–1937 in je večinoma v nemškem, francoskem in nekaj malega italijanskem jeziku. V tem času je podjetje Valentina Benedika na tuje tržišče prodalo za 31.554 din izdelkov, največ industrijskih sit, ki so jih uporabljali pri pripravi popra, piva ali žafrana, ter vrst Linz, Cassie, Venisse in Facon.²² Trgovci z Balkana so tako kot

domači slovenski naročali zlasti pasirje tkane v 6 žim, pa tudi sita orgje v velikosti 15–17 col in navadne (tj. okrogle, za moko). V primerjavi s slovenskimi so balkanska, evropska in afriška naročila po znesku vseh računov preseglala domača naročila za 57 odstotkov.

Delež prodaje žimnatih sit v letih 1934–1937

Zadnji dokumenti arhivskega gradiva sitarstva Benedik iz Stražišča pri Kranju segajo v konec leta 1937; od takrat so poslednje žigosane dopisnice z naročili za žimnata sita. Po tem datumu ni nobenih dokumentov o podjetju več, kot bi jih odrezal. Žal ni na voljo nobenih zapisov o uradnem zaprtju podjetja, ki bi pojasnili natančnejše vzroke za zaprtje in čas zaprtja. Gospa Kobe-Arzenškova, ki je raziskovala sitarsko dejavnost na Gorenjskem, navaja, da je podjetje "Val. Benedik" prenehalo delovati leta 1937 zaradi pomanjkanja surovin.²³ Kar kliče po nadaljnjem preučevanju stražiškega sitarstva, ki je bilo gotovo gospodarski fenomen v avstro-ogrskem in kasneje jugoslovanskem okviru, je katalogizacija žimnatih sit in sistem poimenovanja. Izziv gorenjskim muzealcem?

Literatura

Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka 1973.

Enciklopedija Slovenije, 11. knjiga, Ljubljana 1997, str. 89.

Katarina Kobe-Arzenšek, Sitarstvo med obema svetovnjima vojnoma, v: *Kranjski zbornik 1975*, Kranj 1975, str. 256–263.

Katarina Kobe-Arzenšek, *Sitarstvo na Gorenjskem*, Zgodovinski oris, Ljubljana 1967.

²² Te vrste sit v literaturi o sitarstvu niso znane, verjetno pa gre za poimenovanja po krajih nastanka (ali prodaje?) sit, npr. Linz po Linzu v Avstriji, Venisse po Benetkah.

²³ Katarina Kobe-Arzenšek, Sitarstvo med obema svetovnjima vojnoma v luči novih izsledkov, v: *Kranjski ...*, str. 262.

Janez Kopač, Stražišče skozi upravni razvoj, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str. 11–30.

Marija Markelj, Jerneja Skaza, Sitarstvo in žimarstvo, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str. 281–290.

Mija Mravlja, Vojna škoda v Stražišču 1945–1946, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. letnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str. 93–124.

Matevž Oman, *Žimopreja in sitarstvo*, v: *Stražišče pa Strašan, Zbornik ob 1000. letnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*, Kranj 2002, str. 284–290

Matevž Oman, Od žime do sita, v: *Loški razgledi*, XI/1964, Škofja Loka 1964, str. 69–81.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, računalniška zbirka slovarjev.

Zgodovinski krožek OŠ Staneta Žagarja Kranj, *Sitarstvo v Stražišču*, raziskovalna naloga, Kranj 1999.

Nina Zupančič Pušavec, *Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem od 1918 do 1941*, Ljubljana 2003.

Viri

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), ŠKL 102, Sitarstvo Benedik Stražišče pri Kranju, t. e. 1, 3.

ZAL, LJU 88, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, t. e. 3, 4.

Nadžkofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Matične knjige, RMK župnije Kranj–Šmartin 1832–1870, 1871–1890.

Gottscheer Zeitung, leto XXXIV, št. 1, 1. januar 1937.

Slovenski narod, leto LXVIII, št. 4, 5. januar 1935.

Slovenec, leto LXII, št. 1, 1. januar 1935.